

Tamara Nikolić¹
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

„Da, i...“ princip: improvizacija kao metoda obrazovnog rada²

Apstrakt: U radu je predstavljena radionica improvizacije pod nazivom „Da, i...“ namenjena promovisanju te veštine i učenju improvizacijskih tehnika onih koji rade u oblasti obrazovanja. Nakon kratkog uvoda posvećenog objašnjenju šta je improvizacija i na koju vrstu improvizacije se misli u radu, sledi osvrt na značaj improvizacije za obrazovanje, te samim tim i značaj učenja improvizacijskih tehnika onih koji se bave obrazovnim radom. Kao ilustracija uloge koju improvizacija ima ili može imati u obrazovnom procesu, istaknut je princip „da, i...“ za koji se tvrdi da suštinski opisuje glavne karakteristike improvizacije, pre svega prihvatanje (ponude) i (njeno) nadograđivanje. Na tim osnovama izvedena je teza da postoji veza između tih karakteristika, s jedne strane, i aktiviranja, kao i kreativnosti, s druge strane, kao važnih komponenti koje sadejstvuju u razvijanju podsticajnog i razvojnog obrazovnog okruženja. Na kraju, kao primer poučavanja improvizacije kroz radioničarski rad, dat je celovit opis radionice, sa uputstvima za pojedine vežbe i objašnjenjima njihove važnosti, upravo onako kako je ona izvedena sa odraslim učesnicima.

Ključne reči: improvizacija, princip „da, i...“, aktivitet, kreativnost, obrazovanje odraslih.

„Da, i...“ princip i umetnost improvizacije

Improvizacijom se označavaju različite stvari, koje se kreću od toga da se pod njom misli na svako ljudsko delovanje koje ima odlike spontanosti, do toga da se pod tim pojmom podrazumeva sasvim specifična veština kojom vladaju uvežbani umetnici i izvođači, najčešće muzičari, glumci i komičari. U prvom slučaju to može biti bilo koja vrsta spontane i nasumične aktivnosti koju odlikuje kreativnost. U drugom slučaju, to je specifična vrsta izvođenja koja se razvija u okviru

¹ Dr Tamara Nikolić je docentkinja na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu (tamara.nikolic@f.bg.ac.rs).

² Rad je nastao u okviru projekta Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu „Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja“ (br. 179060), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

scenskih umetnosti. Tako se, na primer, u muzičkoj umetnosti taj termin koristi da označi inventivan i spontanošću prožet stil komponovanja u kome se izvođač ne oslanja na partituru već se nadograđuje na odabrani model (koji obično predstavlja prethodno izvođenje ili prvobitno postojeći rad) u idealnom idiosinkratičnom maniru i time pruža publici novu dinamičnu izvedbu (Moore, 2001).

Takva umetnost improvizacije nastajala je pre svega iz potrebe vežbanja i ovladavanja veštinom izvođenja u profesionalnim trupama izvođača. Pionirima te veštine smatraju se Vajola Spolin (1906–1994) i Kit Džonston (1933).

Vajola Spolin (Viola Spolin)³ bila je američka pozorišna praktičarka, glumica, autorka, rediteljka, pedagoškinja i trenerica glume. Smatra se važnom inovatoricom američkog pozorišta XX veka koja je dala značajan zamah i doprinos improvizacijskom pozorišnom pokretu u SAD. Svoje metode je razvijala dok je radila kao supervizor drame u Čikagu, u svojoj kompaniji za mlade glumce u Holivudu i kao direktor radionica u improvizacijskoj trupi *SecondCity*. Poznata je kao kreatorica pozorišnih vežbi koje je kasnije nazvala pozorišnim igrama (*theatre games*), sistema obuke glumaca zasnovanog na igrovnim vežbama, koje je osmislila kako bi podučavala glumu. Te tehnike su osmišljene na način da pomažu glumcima da budu fokusirani na sadašnji trenutak i da na spontan način pronalaze odgovor na izazov. Kroz seriju tehnika, vežbanje improvizacije im je omogućilo da, putem usredsređene pažnje, aktiviraju svoju intuiciju, pojačaju spremnost na igru i dovedu telo u stanje spremnosti za akciju. Na taj način dolaze u fizičko stanje koje oslobađa pojedinca da istražuje svoje okruženje i dolazi do novih otkrića. Improvizacione pozorišne igre Vajole Spolin predstavljaju celovit sistem obuke glumaca. Svaka igra ili vežba ima fokus, problem koji igrači moraju da reše kao grupa, tako da se lekcije uče putem igre (iskustvo). U trenucima čiste spontanosti, kulturna i psihološka uslovljenost ponašanja padaju u drugi plan, omogućavajući pojedincu da istražuje nepoznato. Njene metode uključuju celu grupu u proces podržavanja koji učesnicima omogućava da uče sami. Spolin je svoje metode poučavanja smatrala neautoritarnim, neverbalnim i nepsihološkim. Njena knjiga *Improvisation for the theatre* u kojoj je objavila ove tehnike, sadrži njenu filozofiju i njene metode poučavanja i treniranja.

Kit Džonston (Keith Johnstone)⁴, pozorišni reditelj, facilitator, autor i dramaturg, specijalizovao se u oblasti improvizacijskog pozorišta. Profesor je emeritus na Univerzitetu u Kalgariju, bivši pomoćnik direktora londonskog Kraljevskog pozorišta i suosnivač dve poznate pozorišne trupe: *Theatre Machine* i *Loose Moose Theatre Company*. Kada je počeo da radi u Kraljevskom pozorištu u Londonu, Džonston je bio odgovoran za obrazovni rad. Zajedno sa glumcima,

³ <https://www.violaspolin.org/bio>

⁴ <https://www.keithjohnstone.com/>; <https://impro.global/about-us/keith-johnstone>

počeo je da istražuje kako da ih učini spontanijim, bržim i živahnijim u svom poslu. Smatrao je da su odrasli atrofirana deca, nije pristao da na decu gleda kao na nezrele odrasle ljude, one koji tek treba da sazru. Na tim pretpostavkama, počeo je da preispituje sopstvena iskustva iz detinjstva. Prisećajući se svog školovanja, shvatio je da obrazovni sistem negativno utiče na kreativnost, pa je tako došao na ideju da napravi listu koju je nazvao „stvari koje su me nastavnici sprečavali“, a zatim je ohrabrio svoje učenike da rade suprotno. Njegova neobična tehnika je uspela, te taj eksperiment označava početnu tačku Džonstonovog rada na spontanoj improvizaciji. Mnogi od tih ranih eksperimenata sada su klasične igre improvizacije koje se uče i igraju širom sveta. Napisao je dve knjige o svojim teorijama i praksama pozorišta i improvizacije (*Impro* i *Impro for Storytellers*), uz nekoliko predstava i kratkih priča. Njegove ideje o improvizaciji, pozorištu i izvođenju prihvaćene su širom sveta, a danas se primenjuju u radu sa širokim spektrom grupa u različitim institucijama i delatnostima: od glumaca preko psihoterapeuta, improvizacijskih trupa, pozorišnih škola, stručnjaka za razvoj zaposlenih u oblasti biznisa i menadžmenta, u institutima za društvena istraživanja, do univerziteta i kompanija za filmsku produkciju.

Iz ovih kratkih biografija može se videti jasna veza između improvizacije i obrazovanja i učenja. Da biste bili dobri u improvizaciji, treba da se oslobodite kao izvođač, izoštrite lični kapacitet za spontane reakcije, razvijete poverenje u odnosu na preuzimanje rizika i budete krajnje otvoreni za otkrivanje, za nove načine reagovanja i za greške. Pritom je važno uočiti i istaći da sve što vežbanje improvizacije razvija i ojačava važi i van takvog organizovanog grupnog procesa učenja. Drugim rečima, postoji snažan transfer veština iz situacije učenja u druge situacije i oblasti života, prema principu – sve što možeš na sceni, možeš i u životu. To je ujedno i implicitna poruka svakog učenja improvizacijskih tehnika. Ako uspemo da gledamo na svoje živote kao na izvođenje (na sceni) koje kontinuirano kreiramo, ne moramo da budemo u ulozi i da pratimo određeni scenario, kao na primer: ja sam takva i takva osoba, ja sam večiti gubitnik, oduvek me pratio malar, tiha sam i povučena i slične naučene narative. Ukratko rečeno, improvizacija deprogamira standardne reakcije učesnika i omogućava da naš urođeni kreativni potencijal procveta (Newton, 1992).

U obrazovanju odraslih improvizacija se povezuje sa brojnim pozitivnim efektima, kao što su: povećanje samopouzdanja, odgovornosti, prihvatanja drugih, a najčešće sa kreativnošću. Rezultati mnogih istraživanja pokazuju da promovise spontanost, interakciju, intuiciju, aktivno slušanje, neverbalnu komunikaciju, induktivno mišljenje, preuzimanje uloga, izgradnju tima, kreativnost i kritičko mišljenje (Berk & Trieber, 2009; Sawyer, 2004; Spolin, 1999). To je razlog zalaganja za to da se improvizacija unese u obrazovni proces (Nikolić, 2019).

Smatra se da je osnovni princip improvizacije i bazično pravilo u odnosu na to kako se ona izvodi – „da, i...“. „Da“ stoji za prihvatanje onoga što je neko ponudio, dok „i“ označava nadograđivanje na ponudu. U praktičnom smislu, to znači da ukoliko se dvoje izvođača nađe na sceni a publika ili voditelj im da zadatak da zamisle da su na plaži, jedan od partnera će početi odigravanje tako što će reći: „Kako su veliki talasi danas.“ Da bi scena uspela, druga osoba će morati da prihvati ono što je prva ponudila: „Da, i vetar postaje sve jači“, ali, kao što vidimo, moraće na prvu ponudu da se nadoveže novom, što je u ovom slučaju konstatacija da se vetar razduvao i da postaje sve jači. „Da, i...“ nalaže da ne samo da ne smemo da negiramo ono što je naš partner rekao, već i sami treba da ponudimo logičan i nadahnjujući nastavak priče. Ukoliko bismo odgovorili sa „ne“ ili sa „da, ali...“, scena ne bi mogla da se razvija dalje. To izaziva blokadu i traži novu scenu. U tom smislu se „da, i...“ postavlja kao bazičan i važan princip svake namerne improvizacijske aktivnosti. Pritom, to ne znači da se slažemo sa samom tvrdnjom već samo to da prihvatamo da je neko to rekao i da ćemo to i pokazati tako što ćemo se nadovezati.

Jedan od načina na koji facilitatori učenja odraslih mogu da koriste improvizaciju u radu sa grupom jeste da moderiraju grupnu diskusiju zasnovanu na principu „da, i...“. Na primer, kada se tokom obrazovnog procesa razmatra određena tema a neko od polaznika iznese svoja zapažanja, intervencija facilitatora može da se zasniva na prihvatanju i nadograđivanju. To bi značilo da umesto da intervencija glasi: „Ko je sledeći?“ ili „Šta drugi misle o ovome?“, facilitator odreaguje: „Kako bismo mogli da nadogradimo ovo?“ ili „Imajući u vidu šta je upravo izneseno, na koji način bismo mogli da se nadovežemo?“ Na osnovu ovog primera nije teško zaključiti da postoje razlike u intervenciji u odnosu na pravac u kojem idu. Dok se u prvom slučaju pretpostavlja da je svaki polaznik pojedinac koji ima svoje lično mišljenje a da je grupna diskusija zbir takvih pojedinačnih mišljenja, u drugom primeru se jasno ide na kreiranje grupe (improvizacijskim jezikom rečeno – ansambla) i „grupnog mišljenja“. Ovo stavljam pod navodnike jer nije zapravo reč o tome da grupa zajedničkim naporima dođe do nekog kolektivnog zaključka, već se takvom intervencijom stvara okruženje u kome se svako od članova grupe zaista oseća kao ravnopravan član i, štaviše, ravnopravan kreator zajedničkog procesa. Nadograđivanje na nečiju reakciju, misao ili ideju predstavlja kreiranje diskusije, kreiranje grupe i kreiranje zajedničkog učenja. Modelovanje grupnog procesa, naravno, vodi i ka nekom produktu (moguće i zajedničkom zaključku), ali on nije odvojen od procesa već je nastao i kreira se tokom obrazovnog procesa.

„Da, i...“ – okidač za aktivitet i kreativnost

Sa aspekta obrazovnih efekata, može se reći da improvizacija ima dva suštinska kvaliteta. Prvi je *aktivitet*. Malo je reći da improvizacija podstiče na aktivnost. Deluje ispravnije da se kaže da ona neminovno aktivira. Ne može se učestvovati u improvizaciji a da ostanemo isključeni na bilo koji način. Sama priroda improvizacije je takva da ona čini nemogućim da ostanemo pasivni tokom obrazovnog procesa. Štaviše, kao forma igre, improvizacija angažuje na način koji je zabavan, nenametljiv i ne ugrožava uključivanje u aktivnost u kojoj učestvuje cela grupa. Na taj način, mnogo je lakše angažovati učesnike koji inače biraju da ostanu povučeni i u drugom planu. Tako, između ostalog, ona predstavlja i način da se svi uključe u aktivnost. Da bismo učestvovali u aktivnosti učenja i razmene, ne moramo unapred znati kako da učestvujemo, ne moramo poznavati istoriju učenja ili teorije i perspektive učenja. Štaviše, ne moramo imati ni saznanja o sadržaju učenja, odnosno temi o kojoj se govori.

Kada su odrasli u pitanju, obrazovno okruženje je poligon za iznošenje i razmenu stavova, ali se to često radi na način koji favorizuje znanje i iskustvo. Time se nameće da unapred promišljamo ono što želimo da kažemo u skladu sa zahtevima istinitosti, relevantnosti, uvremenjenosti i važnosti. Međutim, opterećenost poznavanjem materije i ispravnošću načina iznošenja stvari inhibira spontanost u davanju naših autentičnih reakcija na ono što se razmenjuje tokom obrazovnog procesa. Nasuprot tome, improvizacija nas oslobađa i daje nam dozvolu da istražujemo, isprobavamo, pa i da grešimo. Spontanost reagovanja aktivira naš kreativni potencijal i omogućava da ravnopravno učestvujemo u procesu zajedničkog kreiranja. Možda na prvi pogled zvuči paradoksalno, ali delovanje iz pozicije „neznanja“ sigurno i nedvosmisleno vodi ka saznanju – spontanom reagovanjem i angažovanjem u kolektivnoj aktivnosti stvaranja znanja. Na taj način cela grupa učestvuje u izgradnji obrazovnog okruženja i svi, u podjednakoj meri, nose odgovornost za njegovu izgradnju. To nije samo stvar konvencije, usvojene ili proklamovane na početku obrazovnog procesa, već samim učestvovanjem u aktivnosti, svi učestvuju i u izgradnji okruženja u kome se ta aktivnost odvija.

Postalo je skoro pravilo da se na početku kursa, seminara ili radionice voditelji najpre dotaknu odgovornosti, najčešće tako što se osvrnu na očekivanja od obrazovnog procesa. Smatra se da će se, ukoliko se učesnicima unapred predoče odgovornosti, pa time i poziv da budu aktivni tokom procesa, aktivno učesće podrazumevati. Nasuprot tome, u poslednje vreme kada dobijem novu grupu studenata, imam običaj da ih pozovem: „Hajde da se ne bavimo očekivanjima. Kako možemo da se bavimo očekivanjima tako što se nećemo njima baviti?“ Iz dosadašnjeg iskustva mogu da kažem da kada ovako započnem proces, skoro svako

u grupi ima nešto da kaže na ovu temu (makar da postavi pitanje: „Kako da se bavimo ne baveći se? Zar je tako nešto moguće?“) i ubrzo dobijam živahnu i zainteresovanu grupu koja preuzima inicijativu i pokreće dalje proces u pravcu koji ne znam kuda će nas odvesti. Kao što ovaj primer ukazuje, improvizacija je alat koji nas na najlakši način angažuje i korišćenjem improvizacije u obrazovanju vrlo je lako angažovati celu grupu oko zajedničkog cilja. Jedina stvar koju moramo imati u vidu jeste da se ne fokusiramo na ono što nam je u glavi već na to da stvorimo zajednicu odraslih učesnika obrazovnog procesa zajedno sa njima.

Podjednako je značajan, a u vezi je sa aktiviranjem, još jedan bitan kvalitet koji se nadovezuje na ovaj, a to je zahtev da preuzmemo rizik. Tokom improvizacije smo aktivni/aktivirani na takav način da radimo stvari koje ne znamo kako da radimo ili radimo poznate stvari na nepoznat način. Svaka naša akcija u tom pravcu, svako naše prepuštanje polju nepoznatog i novog, nosi izvestan rizik. Tako je improvizacija, između ostalog, i način učenja da preuzimamo rizik i, još više od toga, ona je i način učenja kako da podržimo druge da preuzimaju rizik jer to radimo kolektivno (Lobman & Lundquist, 2007). Aktivnost preuzimanja i podržavanja preuzimanja rizika vodi usvajanju novih i drugačijih obrazaca aktivnosti u našem, inače manje ili više ustaljenom i naučenom repertoaru. Svaki put kada iskoračimo iz poznatog i udobnog u nepoznato i nelagodno, proširujemo naše granice delovanja i povećavamo kapacitet za dalje istraživanje i novu radoznalost.

Drugi kvalitet improvizacije odnosi se na učenje kako da delujemo kao grupa u celini, to jest kako da činimo ansambl (Salit, 2016). Time se direktno podstiče kolektivna *kreativnost*. Obrazovnu grupu čini određeni broj pojedinaca okupljenih sa ciljem učenja određenog sadržaja. Upravo improvizacija u velikoj meri doprinosi načinima na koje grupa može efektivno da radi u pravcu obrazovnog cilja, kao i da bude efikasno sredstvo i alat facilitatoru procesa učenja u njegovim ili njenim nastojanjima da na uspešan način okupi grupu oko takvog zajedničkog cilja. Improvizacija u tom procesu pomaže tako što razvija veštine koje to omogućavaju. Lobman i Lindkvist (Lobman & Lundquist, 2007) na vrlo eksplicitan način ukazuju na to da oni koji poučavaju i oni koji uče moraju da budu u stanju da obavljaju niz radnji i veština koje pozorišni izvođači rade dok improvizuju. Te veštine se odnose na to da jedni slušaju druge, ne tako što čekaju da jedan završi da bi drugi nastavio, već slušanje sa ciljem da se nadovezujemo jedni na druge prihvatajući izgovoreno kao ponudu, na koju dalje možemo da gradimo. S tim u vezi, tu je i veština kooperacije nasuprot kompeticiji. Raditi kao ansambl podrazumeva odnos jednih članova grupe prema drugima kao delova celine, koja funkcioniše isključivo tako. Ansamblom se ne postaje tako što svako zagovara svoje. Imati svoje mišljenje, držati do ličnih osećanja, braniti sopstveni stav nema skoro nikakvu vrednost kada grupa treba da dela kao jedno.

Sve to donosi i drugačiji kvalitet samom procesu učenja: „Kada članovi obrazovne grupe improvizuju zajedno, oni uče kako da rade zajedno, kako da stvaraju zajedno, kako da kreiraju učenje i sebe kao one koji uče“ (Lobman & Lundquist, 2007, p. 1).

Tako je još jedan način na koji princip „da, i...“ utiče povoljno na kreiranje obrazovnog okruženja – podsticanje grupe na zajedništvo. To se delimično iscrpljuje već putem moderiranja diskusije, a moguće su i dodatne intervencije koje vode u pravcu saradnje i kolaborativnog učenja. Između ostalog, facilitator može da se angažuje tako što će direktno pomagati učesnicima da nauče kako mogu kroz diskusiju i grupnu aktivnost da vode računa o drugima. U obrazovnom procesu se često zapostavlja odnos jer se pažnja isključivo usmerava na sadržaj obrazovanja. Čitava organizacija obrazovnog procesa se najčešće bazira na onome što je predmet učenja i kao da se zaboravlja da su subjekti tog procesa zapravo ljudi. Improvizacija može da pomogne u tome da obrazovni proces simultano usmerimo na odnos i na sadržaj, odnosno njihovu interakciju. Razlog zbog koga improvizacija funkcioniše u improvizacijskim trupama je upravo to što izvođači, komičari i glumci uvek nastoje da pomognu partneru ili partnerki i tokom celog izvođenja vode računa o tome da oni izgledaju dobro u svom izvođenju. Deo brige za izvođenje uvek podrazumeva i pomaganje drugima, pre svega tako što se trude da ih ne zaskoče ili uhvate nespremne ili dozvole da izgledaju glupo i besmisleno. Isti princip se može primeniti u obrazovanju, gde je učesnicima moguće ukazati na to da se ne takmiče sa drugima, da nema potrebe da evaluiraju druge i ono što oni rade ili kažu, da je vrednovanje iskaza nepotrebno, da nema potrebe za upoređivanjem, ismevanjem ili omalovažavanjem niti za traženjem grešaka. Jasna instrukcija može biti – učinite da ostali izgledaju dobro. Mora da postoji nešto, neka ponuda u onome što su rekli sa čime možete da gradite. Vrednost toga, i za facilitatore obrazovnog procesa i za učesnike, nalazi se, između ostalog, u tome što nas čini sjajnim slušaocima. Ne slušate da biste procenili da li je nešto ispravno, ne slušate da biste nekoga procenili, ne slušate da biste se složili sa njim/njom. Slušate da biste gradili dijalog i da biste izgradili znanje.

Učestvovanje u takvoj kolektivnoj aktivnosti stvara jak osećaj pripadnosti (Nikolić, 2019; Lobman & Lundquist, 2007). Štaviše, improvizacija kod učesnika izaziva ne samo jak osećaj pripadanja grupi već i osećaj vlasništva nad aktivnošću. Razvija se, naime, svest da je to na čemu radimo naše i da ga mi stvaramo. Tako se putem obrazovnog procesa kreira i promoviše kolektivni rad, zasnovan na saradnji, nasuprot takmičarskom grupnom radu, u kome postoje individualnost i nadmetanje. Ovde je sve u saradnji i sve je saradnja – slaganje („da...“) i nadovezivanje („...i“).

„Da, i...“ radionica i učenje improvizacije

Opis radionice

Radionica „*Da, i...*“ je posvećena prikazivanju suštine improvizacije kao metode obrazovnog rada sa odraslima, kroz njene dve osnovne karakteristike, a putem praktičnih improvizacijskih tehnika, koje su osmišljene na način da ilustruju njene različite modalitete, koji su primenljivi u različitim situacijama učenja. U osnovi takve metode leži specifična metodologija razvoja, koja improvizaciju ne posmatra kao prostu primenu drame ili akcionu metodu, već kao pojavni oblik ljudskog urođenog kapaciteta za igru i izvođenje (Nikolić, 2019). Iako urođena sposobnost, opšteprihvaćenim pristupom razvoju po kome se on odvija putem unapred definisanih stupnjeva i podrazumeva usvajanje društveno poželjnih obrazaca aktivnosti, naša sposobnost da reagujemo spontano tokom odrastanja biva potisnuta. Upravo zato je treba učiti i vežbati. Njene osnovne karakteristike ogledaju se u našoj volji, sposobnosti i rešenosti da prihvatimo ponudu (*Da*), u našoj želji i mogućnosti da se nadovežemo na nju novom ponudom (*i...*), bez unapred propisane replike, zadatog scenarija, utvrđenog obrasca, naučenog ponašanja i uloge, na sceni ili u životu. Radionica obuhvata različite tipove improvizacijskih tehnika prihvatanja i davanja novih ponuda kroz radnju i pokret, zvuk, rad sa zamišljenim objektima, konverzacije i razvijanje dijaloga. U tom smislu, ona je i poziv na kolektivno buđenje spontanosti, kolaborativno oblikovanje novog i drugačijeg, kao i zajednički rast.

Struktura radionice

Radionica je namenjena svima koji rade sa ljudima različitih uzrasta, bilo da je u pitanju obrazovanje i učenje, razvoj zajednice, socijalni ili terapijski rad, a koji koriste ili bi želeli da koriste tehnike improvizacije u svom radu. Idealan broj učesnika je do 20, a trajanje 45 minuta. U nastavku, radionica će biti prikazana onako kako je prvi put izvedena na konferenciji „Dramsko obrazovanje i samoo-brazovanje – Kako do dramskih pedagoških kompetencija?“ (Dečji kulturni centar Beograda, 19. jun 2016, 13.15–14.00, Baletski studio, 1. sprat) u organizaciji Bazzarta⁵. Prikaz radionice će obuhvatiti opis strukture radionice, u četiri celine, a u okviru svake biće prikazane pojedine improvizacijske vežbe, tako što će biti dati njihov pojedinačni opis, uputstva za izvođenje (kako su bila predstavljena

⁵ <http://bazaart.org.rs/>

učesnicima na mestu izvođenja) i teorijski inputi koji su pratili svaku. Radionica se odvija u četiri celine.

1. Uvod i predstavljanje radionice
2. Upoznavanje i zagrevanje za rad: početni deo radionice podrazumeva predstavljanje voditeljke, njenih motiva i interesovanja za ovakav način rada, inicijalno ispitivanje iskustva učesnika sa tehnikama improvizacije, kao i zagrevanje za improvizaciju (planirano trajanje: 10 minuta)
 - Imena (Jelić & Nikolić Maksić, str. 69)
3. Improvizacija kroz pokret i zvuk, korišćenje zamišljenih objekata i zamišljene radnje (planirano trajanje: 10 minuta)
 - Nastavljanje poza (str. 88)
 - Šta radiš? (str. 79; Lobman & Lundquist, p. 45)
 - Davanje i primanje poklona (Jelić & Nikolić Maksić, str. 88)
4. Improvizacija kroz dijalog: zagrevanje u parovima, improvizacija na sceni sa zadatim temama (planirano trajanje: 15 minuta)
 - Da, i... dijalog (str. 86)
 - Da, i... priča (str. 86)
5. Zatvaranje radionice: vreme za osvrt na radionicu i diskusiju (5 minuta) i završna aktivnost (Pričanje kolektivne priče: Da, i naracija) (planirano trajanje: 5 minuta)
 - Da, i... kolektivna priča (Lobman & Lundquist, p. 69)

Tok radionice

I DEO: Uvod u radionicu, zagrevanje za rad i upoznavanje

1. UVOD

UVODNO OBRAĆANJE. Imamo nekih 45 minuta da budemo zajedno i za to vreme želim da vas provedem kroz seriju vežbi koje ilustruju improvizaciju kao metodu rada sa grupom. Nadam se da ćemo na kraju imati malo vremena da razmenimo međusobno ideje, iskustva koja imamo i utiske.

TEORIJSKI INPUT. Duboko verujem da se ljudi razvijaju u interakciji sa drugim ljudima, i to u okruženju koje promoviše spontanost i kreativnost. To sve znači da je takvo okruženje socijalno (da uvek postoji podsticaj ili impuls za učenje koji dolazi od drugih) i angažujuće (podstiče na aktivnost, tj. podržan je odgovor na taj podsticaj ili impuls). Izgradnju

takvog okruženja najbolje ilustruje improvizacija, a improvizaciju kao metodu rada sa ljudima najbolje ilustruje princip „Da, i...“. Tome je posvećena ova radionica.

2. UPOZNAVANJE

UPUTSTVO. Sada ćemo se upoznati na način koji će oduzeti nešto vremena, pa vas zato molim da budemo brzi. Tome u prilog ide nekoliko pravila. U principu, krenite za mnom i radite isto što i ja, po redu, odnosno radite sve ono što radi osoba ispred vas. To je da se rukujete sa osobom sa vaše desne strane a da kažete svoje ime i zašto ste ovde. To pitanje shvatite najšire moguće: zašto ste na ovoj radionici, zašto ste na ovoj konferenciji, zašto ste na ovom svetu... ali, šta god da odaberete, budite kratki i jasni – govorimo o jednoj rečenici, koja može da bude prostoproširena. Pošto ćemo proći ceo krug i upoznati se sa svima, možete istu stvar da ponovite svima, a možete i svaki put da kažete nešto novo, šta god vam prvo padne na pamet. Osoba koja sluša dužna je da odgovori. Kada odgovarate, nemojte razmišljati, pre svega da bismo bili efikasni, ali i da biste dali svoj autentičan odgovor, ono što vam prvo padne na pamet, šta god to bilo, a što je podstaknuto onim što ste čuli i što je vaša reakcija na to.

TEORIJSKI INPUT. Improvizacija je davanje spontanog i autentičnog odgovora, naša instant reakcija na dati impuls ili situaciju. Tako se ona i definiše u dramskoj umetnosti, kao vrsta izvedbe ili izvođenja bez unapred pripremljenog scenarija. Improvizacija je i slušanje jer da biste dali odgovor na situaciju, morate aktivno da slušate, da zaista čujete šta vam neko govori. Ovo upoznavanje to ilustruje jer je trebalo da smislite na licu mesta kako ćete se predstaviti, a isto tako i kako spontano da odgovorite na ono što ste čuli. Takođe, ovo nije bila nikakva specifična vežba, nikakav neobičan zadatak u odnosu na ono što mi manje ili više radimo u svakodnevnom životu, što dobro ilustruje i to da mi veliki deo svog života u stvari improvizujemo. Za većinu situacija u kojima se nađemo ne možemo da imamo unapred naučeni odgovor već moramo da ga osmislimo na licu mesta. Zato se improvizacija smatra razvojnom, za razliku od prostog sticanja znanja usvajanjem činjenica, koje, prema mom mišljenju, nema baš tako usku vezu sa razvojem koliko se obično misli.

Da bismo dublje otišli u improvizaciju i njene karakteristike, preći ćemo na vežbe koje su specijalno osmišljene da vežbaju baš takve autentične reakcije, da probude našu spontanost i da nam povećaju kapacitet za igru i izvođenje.

Improvizacijska vežba „Imena“

UPUTSTVO. Svaka od nas će nam reći naglas svoje ime, a onda i pridev koji je opisuje na prvo slovo njenog imena i tome pridajte i pokret, to jest pokažite nam kako to izgleda. Ako postoji i zvuk, slobodno ga pustite da izađe. Na primer: Tamara – temperamentna, tolerantna, tačna. Ako ne možete da se setite prideva, pomoći će vam ostali.

TEORIJSKI INPUT. Improvizacija zahteva takvu vrstu atmosfere u kojoj je dozvoljeno i prihvaćeno sve što se spontano desi. To znači da nema dobrih ili loših stvari, one su takve kakve jesu i takvim ih i prihvatamo. U tom smislu, bitno je uvek istaći da su greške dozvoljene i da nijednu reakciju ne procenjujemo, drugim rečima šta god da se desi dobrodošlo je. Tako mi, u stvari, improvizujući kreiramo razvojno okruženje. U masi pokušaja i pogrešaka dešavaju se i nove i drugačije reakcije, situacije, produkti aktivnosti. Tako je improvizacija usko povezana i sa kreativnošću i inovacijama.

II DEO: *Improvizacija kroz pokret i zvuk, korišćenje zamišljenih objekata i zamišljene radnje*

3. IMPROVIZACIJA KROZ POKRET

Improvizacijska vežba „Nastavljanje poza“

UPUTSTVO. Sada ćemo iskoristiti jednu od vaših kreacija (jedan pokret, samo ćemo ga zamrznuti) te mi u tom smislu treba dobrovoljac koji će u toj pozi stati u centar kruga. Ova poza je impuls jer kod vas sigurno budi neku asocijaciju, stavljajući je u neki kontekst. Čim imate tu asocijaciju, treba da nastavite ovu pozu tako što stajete svojim telom tamo gde mislite da treba i na taj način dopunjujete sliku. Kada uđe neko novi, osoba koja je prva bila u sceni ili slici izlazi. Ona će znati da treba da izađe zato što ćete je vi dodirnuti.

U jednom trenutku ćemo uvesti da u sliku ulaze po dve osobe a jedna izlazi, tako da će cela grupa u jednom trenutku biti u slici.

TEORIJSKI INPUT. Dakle, sve što neko ponudi prihvata se i smatra se aktom davanja i deljenja. Tako je značajna karakteristika improvizacije *prihvatanje*. I to se odnosi na ono „Da...“ u nazivu radionice. Kada vam neko da ponudu, vi uvek kažete da. Dakle, dva su suštinska pravila improvizacije i ovo je prvo. Ništa ne negiramo, nema neslaganja, nema iznošenja suprotnog stava. Jedna moja poznanica i saradnica, inače jedna od mojih mnogih učitelja improvizacije, to je lepo objasnila na primeru

dramske umetnosti: „Život može da vam bude drama (grčka tragedija, pozorište koje se bazira na sukobu) i život može da vam bude magija (slaganje i saradnja, pozorište zasnovano na improvizaciji).“⁶ Ove vežbe sa telima i sa slikama to dobro ilustruju jer ovde ne možete da negirate, ta opcija ne postoji, možete samo da dopunjavate.

4. IMPROVIZACIJA I ZAMIŠLJANJE RADNJI

Improvizacijska vežba „Šta radiš?“

UPUTSTVO. Učesnica koja je u krugu mimikom dočarava određenu radnju. Druga učesnica prilazi i pita – Šta radiš? Učesnica odgovara nešto što nema veze sa tom radnjom nego izmišlja novu radnju.

TEORIJSKI INPUT. Dakle, ovde smo i dalje vežbali prihvatanje – impuls je to što nam neko zadaje, a pravila igre govore da ako hoćemo da se igramo, moramo da prihvatimo. Slična je i sledeća vežba.

5. RAD SA ZAMIŠLJENJIM PREDMETIMA

Improvizacijska vežba „Davanje i primanje poklona“

UPUTSTVO. Nastavljamo u krugu. Osobi do sebe s desne strane daćete zamišljeni poklon. Poklon je u kutiji, dakle, upakovan je, ali on može da bude veliki ili mali, težak ili lak, da se mrda ili ne. Dakle, može da ima različite kvalitete koje vi određujete. Druga osoba prima poklon i dužna je da ga otpakuje (poklon se uvek otpakuje na licu mesta), treba da se iznenadi (očekuje se od nas da se iznenadimo) i da nam na neki način dočara šta je dobila i kako će taj poklon iskoristiti. Nakon toga daje neki drugi upakovani poklon sledećoj osobi u krugu.

TEORIJSKI INPUT. Ovde smo imali prihvatanje, dakle trebalo je da prihvatimo određenu ponudu kada je dobijemo, odnosno da odgovorimo sa – da. Ali, osim prihvatanja, u ovih nekoliko vežbi morali smo i da se nadovežemo na ponudu koju smo prihvatili. To se odnosi na drugi značajan kvalitet improvizacije, a to je onaj deo iz naslova „...i“. Dakle, istovremeno imamo prihvatanje i *nastavljanje*, nadograđivanje. To su dve suštinske karakteristike improvizacije koje je najbolje opisuju i bez kojih ona ne postoji. Tako je improvizacija konstantno primanje i davanje novih ponuda.

Do sada smo radili improvizaciju na neverbalni način u vežbama koje koriste pokret i zvuk, zamišljene objekte i zamišljene radnje, a sada ćemo preći na improvizaciju na verbalnom nivou.

⁶ Marija Farmer, „Mala akademija fizičkog, ekspresivnog i procesnog teatra“, Rex teatar, novembar 2016, <http://marijafarmer.com/sr/akademija-fizickog-ekspresivnog-i-procesnog-teatra/>

III DEO: *Improvizacija kroz dijalog: zagrevanje u parovima i improvizacija na sceni sa zadatim temama*

6. VERBALNO IMPROVIZOVANJE

Improvizacijska vežba „Da, i... dijalog“

UPUTSTVO. Sada ćemo se podeliti u parove. I vežbaćemo „Da, i...“ tako što ćete u paru imati zadatak da organizujete rođendansku žurku. Jedna će učesnica početi, a onda ćete se nadovezivati tako što ćete svaku sledeću rečenicu započeti sa – da, i... Dakle, prva osoba počinje rečenicu sa „Hajde da...“, a svaka sledeća započinje sa „da, i...“ i da vidimo gde će vas to odvesti.

TEORIJSKI INPUT. Uspešna improvizacija podrazumeva mnogo više od uočavanja i prihvatanja ponuda. Da bi se aktivnost razvila, treba dodavati nove ponude. Ukoliko toga ne bi bilo, aktivnost ne bi mogla da napreduje. Prihvatanje je prvi uslov jer negiranje blokira scenu, blokira aktivnost. Blokira je i postavljanje pitanja, ponavljanje rečenog, čak i samo slaganje bez nove ponude. Zato je vežba „Da, i...“ dobra za vežbanje improvizacije jer kada započnete rečenicu sa „Da, i...“, podrazumeva se da se slažete i da ćete nastaviti.

Improvizacijska vežba „Da, i... priča“

UPUTSTVO. Ovde ćemo uvesti određeni zadatak, da vidimo kako vam ide. Zamoliću nekoliko parova da uradi naglas improvizaciju da, i... a ja ću vam zadati temu.

Primer teme. U paru imate zadatak da koristeći „Da, i...“ isplanirate zajedno novu modnu kolekciju za proleće/leto 2016.

TEORIJSKI INPUT. Kao što smo videli, ovde već nije bilo tako lako da se složimo. Moja je ideja da smo se mi kao ljudi isuviše udaljili od slušanja drugih i od saradnje zbog toga što vrednujemo lično mišljenje i što moramo da budemo u pravu. Tome nas je odvela metodologija koju koristimo, a koja vrednuje jedno objektivno opipljivo i van nas postojeće znanje. To je, nažalost, paradigma koja preovlađuje u našim životima i koja preovlađuje u obrazovnom sistemu, pa tako decu učimo da skupljaju činjenice, da ih usvajaju u ogromnoj meri i kod njih negujemo individualizam i takmičenje. Ovakvim pristupom mi možemo polako da menjamo tu paradigmu. Improvizacijom se neguje spontanost (autentičan odgovor koji može biti i pogrešan) nasuprot znanju, saradnja nasuprot individualizmu i takmičarstvu, što sve vodi povećanoj kreativnosti, inovativnom razmišljanju i kooperaciji.

IV DEO: *Zatvaranje radionice: diskusija i završna aktivnost*

7. ZATVARANJE RADIONICE

Diskusija

Možemo da odvojimo nekoliko minuta ukoliko imate neko pitanje za mene ili neki komentar.

Improvizacijska vežba „Da, i... priča“

UPUTSTVO. Za kraj, ispričaćemo zajedno priču, ali tako što će svako od nas izgovoriti jednu rečenicu tako da se nadovezuje na prethodne rečenice i da prati smisao svega do tada rečenog.

TEORIJSKI INPUT. Kao što vidite, nije suština u tome da pamtimo šta je neko rekao ili da se takmičimo u originalnosti onoga što ćemo reći. Ništa ne smišljamo unapred. Nasuprot tome, trudimo se da slušamo druge, da čujemo ono što oni govore, da bismo mogli da se nadovežemo. Suština je u kooperaciji i zajedničkom delovanju. Svi zajedno kreiramo priču.

Zaključak

Radionica „Da, i...“ ilustruje improvizaciju kao metodu obrazovnog rada. Improvizacija se posmatra kao pojavni oblik urođenog ljudskog kapaciteta za igru i izvođenje. Tokom odrastanja, naša sposobnost da reagujemo spontano biva potisnuta i zato treba da je učimo i uvežbavamo. Radionica je dizajnirana tako da objasni princip „Da, i...“ koji ukazuje na njene glavne odlike sa aspekta stvaranja mogućnosti za razvojno okruženje za učenje. To znači da su sve improvizacijske vežbe u okviru nje pažljivo odabrane tako da ilustruju suštinu improvizacije i time ukažu na njen značaj za obrazovni proces. Aktivitet i kreativnost se javljaju kao ključne karakteristike svakog uključivanja u aktivnost improvizovanja, a to su istovremeno i njeni direktni efekti. Iz ovako postavljenog koncepta kolaboracije i stvaranja kooperativnog okruženja za učenje proizilazi stvaralački potencijal grupe. Ilustrativno rečeno, taj koncept se ogleda u nastojanju da se odnosimo prema učionici kao prema sceni. Koristeći improvizaciju, voditelji obrazovnog procesa organizuju facilitaciju učenja stavljajući fokus na aktivnost izvođenja (performativnost) improvizacijskog učenja.

Reference

- BERK, R. A. & TRIEBER, R. H. (2009). Whose classroom is it, anyway? Improvisation as a teachingtool. *Journal on Excellence in College Teaching*, 20 (3), 29–60.
- JELIĆ, A. & NIKOLIĆ MAKSIĆ, T. (2015). *Jeste li za igru? Pozorište za život ili vodič za rukovođenje dramskim procesom*. Beograd: Apsart centar za pozorišna istraživanja.
- LOBMAN, C. & LUNDQUIST, M. (2007). *Unscripted Learning: Using Improv Activities Across the K-8 Curriculum*. New York, NY: Teachers College Press.
- MOORE, E. (2001). Improvisation. In: Taylor, W. E. & Winquist, C. E. (Eds.). *Encyclopedia of Postmodernism*. London: Routledge, (pp. 187–188).
- NEWTON, B. (1992). *Improvisation: Serious Fun for the Classroom*. Dayton: Ohio Psychology Press.
- NIKOLIĆ, T. (2019). Reći „da, i...“ učenju: obrazovni proces kao improvizacija. *Andragoške studije*, 2, 93–112.
- SALIT, C. (2016). *Performance Breakthrough: A Radical Approach to Success at Work*. New York: Hachette Books.
- SAWYER, R. K. (2004). Improvised lessons: Collaborative discussion in the constructivist classroom. *Teaching Education*, 15(2), 189–201.
- SPOLIN, V. (1999). *Improvisation for the Theater* (3rd ed.). Evanston, IL: Northwestern University Press.

Tamara Nikolić⁷
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

The “Yes, and...” Principle: Improvisation as a Method of Educational Work⁸

Abstract: This paper presents an improvisation workshop entitled “Yes, and...” intended for promoting this skill and teaching improvisation techniques to educational workers. After a brief introduction intended to explain what improvisation is and what kind of improvisation this paper refers to, we move on to explain the importance of improvisation for education, as well as the importance of teaching improvisation techniques to educational workers. To illustrate the role that improvisation has or may have in the educational process, we highlight the “yes, and...” principle, which is thought to be essentially describing the main features of improvisation, primarily acceptance (of an offer) and building upon it. On these rationales, we derived a thesis regarding the existence of a link among such characteristics, on the one hand, as well as activation and creativity, on the other, as important components that work together in the development of a motivational and developmental educational environment. In the end, we provided an example of teaching improvisation through workshop engagement using a detailed description of a workshop along with instructions for particular exercises and explaining their significance, in the precise way it was conducted with adult participants.

Key words: improvisation, the “yes, and...” principle, activity, creativity, adult education.

⁷ Tamara Nikolić, PhD is an Assistant Professor at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade.

⁸ This paper is part of the project of the Institute for Pedagogy and Andragogy of the Faculty of Philosophy, University of Belgrade “Models of Evaluation and Strategies for Improvement of Education Quality in Serbia” (no. 179060), financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.